

b. Forensische psychiatrie en psychologie

1. Ontwikkelingen in regelgeving, beleid en praktijk van de forensische zorg

Op 24 mei jongstleden vond de Dag van de Forensische Zorg plaats in De Fabrique te Utrecht. De dag, waarin het ministerie en alle spelers in het forensische veld samenkwamen, had als thema Lerend Leven. In het programma was dan ook plaats voor een aantal onderwerpen dat zag op een lerend systeem en dat ook via andere bijdragen in deze rubriek nog onder de aandacht zal komen, zoals de zorgconferenties in de tbs, ervaringsdeskundigheid en uiteraard de kwaliteit van de forensische zorg in het algemeen.

Dat laatste is ook het onderwerp van een kritisch rapport van de Algemene Rekenkamer (2022) dat eind maart uitkwam, getiteld 'In de zorg, uit het zicht. Krijgen patiënten goede forensische zorg?' De Rekenkamer is een Hoog College van Staat dat de doelmatigheid van uitgaven van de Rijksoverheid controleert en de groei van de (uitgaven ten aanzien van de) forensische zorg zal aanleiding geweest zijn voor het onderzoek. De formele insteek is de vraag of de verantwoordelijke minister (van Rechtsbescherming) conform zijn beleidsdoelen (elke vijf jaar) kan vaststellen (a) of er sprake is van tijdige, passende en kwalitatief goede forensische zorg, en (b) of deze zorg daadwerkelijk bijdraagt aan herstel van de patiënt, aan vermindering van (de kans op) recidive en aan bescherming van de samenleving. Voor deze taak heeft hij informatie nodig. De Algemene Rekenkamer stelt in dit onderzoek vast dat de minister nauwelijks beschikt over deze informatie. De datasystemen binnen zijn ministerie bevatten slechts gefragmenteerde gegevens, die bovendien niet goed worden benut. Het onderzoek dat het WODC uitvoert naar recidive wordt niet als afdoende beschouwd, omdat dit onderzoek niet laat zien welke invloed het overheidsbeleid hierop heeft.

“Wel blijkt uit het onderzoek duidelijk dat de recidiverisico's verhoogd zijn bij bepaalde patiëntgroepen en in bepaalde behandelfases. Er zijn dus signalen dat de geboden forensische zorg niet bij iedereen en ook niet in alle situaties voldoende effectief is.” De Rekenkamer heeft ook kritiek op wat er wel gemeten wordt – maar dat meten leidt volgens de onderzoekers niet tot weten. Een voorbeeld: “De prestatie-indicator ‘meting recidiverisico’ gaat bijvoorbeeld niet over hoe hoog bij een patiënt het risico op recidiveren is en hoe dit risico zich ontwikkelt in de loop der tijd, maar over de vraag hoe vaak het recidiverisico van de patiënt is gemeten door de zorginstelling. Dergelijke informatie geeft slechts zicht op randvoorwaarden en niet op de kwaliteit van de daadwerkelijk verleende forensische zorg.” Volgens de onderzoekers is het gevolg dat de minister geen goede informatie heeft om knelpunten in de forensische zorg te identificeren en gericht beheersmaatregelen te nemen, terwijl hij zo ook het parlement niet goed kan informeren over de resultaten van zijn beleid voor de forensische zorg. Aanbevolen wordt om de doelen voor forensische zorg verder te concretiseren en om te zorgen voor goede en goed gecombineerde data en deze te benutten voor sturing en verantwoording. Er worden concrete voorbeelden genoemd van hoe nu al beschikbare data beter gecombineerd zouden kunnen worden.

In contrast: in een recent uitgekomen WODC-onderzoek door onderzoekers van de Universiteit Leiden (Van der Wolf e.a., 2022), naar de zorgconferenties in de tbs voor patiënten die langer dan 15 jaar aan de maatregel vastzitten, wordt echter bij de vraag of een volgsysteem voor tbs-patiënten haalbaar of wenselijk is, door deskundigen al bij de eerste vraag kanttekeningen geplaatst. Onder meer, doordat eerdere pogingen aantonen hoe moeilijk het is om de beschikbare data op zinvolle wijze met elkaar te combineren. Het rapport – getiteld 'Binnen. Beeld. Buiten.', een alliteratie die respectievelijk staat voor het probleem van

de langverblijvers, het middel (een beeld krijgen) en het doel van de zorgconferenties – had echter een bredere insteek, waarbij tevens de kenmerken van de 15-plussers door middel van dossieronderzoek zijn onderzocht als ook de waardering door betrokkenen van de zorgconferenties – bijeenkomsten waarin alle bij een individueel behandeltraject betrokken partijen, onder voorzitterschap van iemand van het ministerie, met de patiënt, diens advocaat en externe deskundigen om de tafel gaan – door middel van interviews en ten slotte ook een internationale zoektocht is verricht naar eventuele vergelijkbare praktijken met bijbehorende inzichten (die zijn er nauwelijks, al komen de ‘case conferences’ van de Engelse Parole Board in de buurt).

Ten behoeve van dit onderzoek is ook onderzocht hoe het percentage langverblijvers (15+) zich ontwikkelt: van 14% in 2013 tot 22% in 2021. Hoewel niet iedere 15-plusser vastgelopen of perspectiefloos is, lijken de cijfers die Folkert Jensma (2022) recent in zijn rubriek Recht en Onrecht in NRC noemde van 3 tot 5% vastgelopen patiënten wel enigszins een onderschatting. Een andere interessante bevinding is dat van die langverblijvers maar een kwart in de Langdurige Forensische Psychiatrische Zorg (LFPZ, voorheen ‘longstay’) verblijft. Uit het onderzoek bleken de beide groepen niet van elkaar te verschillen op delict- of diagnostische kenmerken, maar wel qua leeftijd. Geconcludeerd wordt dat, met de ontwikkeling van de LFPZ van eindstation naar doorstroomlocatie, een jonge leeftijd ook impliciet geen exclusie criterium zou moeten zijn voor LFPZ-plaatsing. Overigens blijkt uit de jaarcijfers over 2021 van de Landelijke Adviescommissie Plaatsing LFPZ (LAP, 2022) dat van de 56 herbeoordelingen van de LFPZ status er maar 4 tot opheffing daarvan hebben geleid, dus zo heel vlot gaat het niet met de doorstroom. Vandaar ook dat onder het kopje ‘lerende LFPZ-praktijk’ in het jaarverslag het middel van een proefplaatsing in een vervolgvoorziening wordt gesuggereerd.

Een belangrijk doel van de zorgconferenties is te beoordelen of er een passende en verantwoorde vervolgvoorziening mogelijk is. In een kwart van de gevallen wordt geconcludeerd dat de huidige verblijfplaats passend is, vooral bij patiënten met een psychotische stoornis. Aanleiding voor de zorgconferentie (naast de 15 jaar) is in de LFPZ vaak het ontbreken van een werkende behandeling en in de niet-LFPZ groep terugval, maar die hebben ook vaker verlof en meer kans om terug te vallen. Deze “15-plussers” hebben ten opzichte van de niet-LFPZ 15+ groep uit 2013 vaker meer verlof gehad, meer klinieken van binnen gezien en minder vaak al een LFPZ-status gehad. Kortom, er wordt voor hen meer hoop gezien, hetgeen kan samenhangen met het overschot aan bedden dat in de tussenliggende periode heeft bestaan, terwijl er thans weer sprake is van krapte. In het jaarverslag van het Adviescollege Verloftoetsing (AVT, 2022) over 2021 wordt desondanks geconstateerd dat sprake is van een dalende gemiddelde behandelduur – de groeiende groep die heel lang blijft drukt daarbij echter niet op de cijfers omdat wordt gekeken naar het moment waarop de helft is uitgestroomd, zodat het niet uitmaakt hoe veel langer de andere helft blijft – terwijl de ongeoorloofde afwezigheid niet toeneemt. Onder het kopje ‘lerende verlofpraktijk’ worden een aantal initiatieven genoemd, zoals een training voor klinieken om verlofaanvragen te schrijven en betere motivering van AVT-beslissingen. In een recent verschenen artikel over de lerende verlofpraktijk leggen leden van het AVT uit dat de Commissie Visser (Arno Visser is toevallig op dit moment de president van de Algemene Rekenkamer) in 2006 al de term ‘lerende verlofpraktijk’ introduceerde. ‘Vrij vertaald houdt dit in dat alle professionals in het tbs-veld zich actief inzetten om te komen tot een effectiever verlofbeleid, lering trekkend uit eigen ervaringen en die van andere instellingen en instanties. Het doel hiervan is het bereiken van een daling van het aantal onttrekkingen en incidenten.

Door verbeteringen in de verlofpraktijk via een continu professionaliseringsproces wordt getracht de veiligheid van de samenleving te vergroten.' (Zawierko e.a., 2021) Uit het genoemde WODC-onderzoek blijkt dat bij driekwart van de 15-plussers toch nog perspectief wordt gezien om een vervolgstap te zetten of onderzoeken. Maatwerk is hierbij gevraagd en kan in de zorgconferenties ook worden geleverd. Uit de evaluatie bleek er alom waardering te zijn voor het instrument, werd de meerwaarde ten opzichte van voorheen bestaand instrumentarium om een impasse te doorbreken onderkend en werd de wens uitgesproken het instrument te borgen. Als werkzame elementen worden het gemeenschappelijk doeleigenaarschap, het out-of-the-box denken, de doorzettingsmacht van het ministerie, aandacht (inclusief vermenschlijking – vooral ministerie en patiënt krijgen een gezicht voor elkaar) en maatwerk genoemd, als ook het *'perspective taking'*. Men leert zich op deze manier beter verplaatsen in de visie van een andere betrokken partij. Ook bij de zorgconferenties is leren dus aan de orde, ook op casus-overstijgend niveau: voor welke typen patiënten zijn er nog te weinig vervolgvoorzieningen, wat kan er in de LFPZ of een andere vervolgvoorziening, etcetera. Vandaar dat ook dit rapport op de Dag van de Forensische Zorg werd gepresenteerd. Uiteraard zijn daarbij verbeterpunten genoemd, die deels samenhangen met het feit dat het instrument enigszins slachtoffer is geworden van het eigen succes en er wachtlijsten zijn ontstaan. De capaciteit voor het instrument bij het ministerie moet dus worden uitgebreid, zodat ook taken als voorbereiding, timing, opvolging en borging (in regelgeving, met verduidelijking van voorwaarden en eventueel een rechtspositie) daar belegd kunnen worden. De zorgconferenties worden al breder toegepast, bijvoorbeeld bij impasses bij 8-plussers, maar er wordt ook gesuggereerd dat het effect kan hebben bij andere doelgroepen, zoals in de gemaximeerde tbs of tbs met voorwaarden of bij ongewenst

vreemdelingen in de tbs (die thans vanwege hun vreemdelingenrechtelijke obstakels tot resocialisatie buiten de zorgconferenties worden gehouden). Deze aanbeveling van het houden van een zorgconferentie bij deze groep sluit aan bij de creatieve oplossingen die de Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming eind vorig jaar in een advies formuleerde ten aanzien van de uitzichtloze positie van deze groep en dat we op deze plaats nog niet eerder signaleerden (RSJ, 2021).

Uit het bovenstaande blijkt al dat dit de periode is waarin jaarverslagen van bij de forensische zorg betrokken instanties uitkomen. Nog een laatste jaarverslag willen we hier onder de aandacht brengen en wel dat van de Adviescommissie Gegevensverstrekking Weigerende Observandi (AGWO, 2022), dat in 2021 haar eerste advies kon rapporteren om bij een verdachte oude medische gegevens te gebruiken (en daarmee het beroepsgeheim te doorbreken) ten behoeve van de advisering over onder meer een eventuele tbs-oplegging. Echter, de Penitentiaire Kamer van het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden oordeelde begin dit jaar dat in dit geval de gegevensverstrekking disproportioneel en niet noodzakelijk is (Hof Arnhem-Leeuwarden 3 februari 2022, ECLI:NL:GHARL:2022:878). Tegen deze beslissing is door het Openbaar Ministerie cassatie ingesteld.

2. **Wetenschappelijke ontwikkelingen op het grensvlak van gedragskunde en recht**

Op 11 april hield een van de ondergetekenden, Michiel van der Wolf, zijn inaugurele rede 'In de war van verwarring' (2022) als hoogleraar forensische psychiatrie aan het Instituut voor Strafrecht en Criminologie van de Universiteit Leiden, een plechtigheid die vanwege corona twee jaar was uitgesteld. Als kapstok voor zijn betoog gebruikt hij de ontwikkeling van het beleidsterrein van de verwarde personen. Sinds tien jaar houdt de politie meldingen bij van verwarde personen. Sindsdien is het aantal

meldingen elk jaar gestegen. Er bestaan verschillende verklaringen voor deze groei, die met name zien op de groei van het aantal verwarde personen of de mogelijkheid dat ze minder in beeld of in zorg zijn en daardoor op de straat zijn. Maar misschien past een andere verklaring beter bij wat hier wordt gemeten, zo stelt Van der Wolf: is het niet vooral het aantal melders dat groeit, de mensen die in reactie op het zien van onbegrepen gedrag de politie bellen? Er zijn verschillende aanwijzingen dat we als samenleving steeds meer in de war van verwarring zijn. Dat geldt niet alleen ten aanzien van de onbegrepen medemens in verschillende hoedanigheden, ook meer in het algemeen groeit de intolerantie voor onzekerheid, onduidelijkheid, onbegrip en gebrek aan grip. Als er toch één discipline is, waarvan men mag verwachten dat die om kan gaan met verwarring, dan is het wel de forensische psychiatrie. De forensische psychiatrie staat echter niet los van de samenleving. Dus in alle deelgebieden waar de forensische psychiatrie zich mee bezighoudt zijn ontwikkelingen aan te wijzen die laten zien dat zij zich niet aan deze trend onttrekt. In de oratie worden voorbeelden van die ontwikkelingen gegeven voor de wetgeving ten aanzien van gedwongen zorg, het beleidsterrein van forensische zorg, de gedragskundige rapportage ten behoeve van het strafrecht en de behandeling in het forensische zorgveld. De gevolgen hiervan worden geschetst als ook de aanknopingspunten voor de hiermee samenhangende opdracht voor de forensisch psychiatrische wetenschap in deze tijd. Tegenover het gevolg vervreemding (vooral op basis van de meldcultuur) plaatst Van der Wolf de taak van 'ontvreemding'. Hier valt onder meer de ontmoeting met de onbegrepen medemens onder, waarbij hij wijst op het gebruik van ervaringsdeskundigheid en van initiatieven om het publiek kennis te laten maken met de forensische zorg. Vooral vanuit het tbs-veld zijn er verschillende initiatieven om zich van de samenleving te ontvreemden, recent ook met een Theatertour vanuit de

Van der Hoevenkliniek, waar ook de documentaire Echo over is uitgebracht. Tegenover het gevolg compartimentering (vooral van het zorgveld) plaatst hij de taak van het 'transdenken', zoals zichtbaar in de transforensische zorg. Tegenover het gevolg controledrang (vooral in de risico-regelreflex) plaatst hij initiatieven van loslating, zoals de vrij recente afschaffing van het jaar geen tbs-verlof na onttrekking. Tegenover het gevolg simplificatie, plaatst hij de taak van maatwerk, waarbij hij een voorbeeld neemt aan de eerder in deze rubriek besproken zorgconferenties. Tegenover het gevolg defensiviteit plaatst hij initiatieven van acceptatie, waarbij hij refereert aan de introductie van een traumaverwerkingscursus op basis van de Japanse filosofie Kintsugi in de Van Mesdagkliniek. Een citaat uit de oratie: "Daarin wordt van klei iets gemaakt, wat vervolgens wordt gebroken (als symbool voor de schade in je leven), en daarna worden de scherven gelijmd, maar wel met een lijm van goud – waardoor het object vaak mooier wordt dan het oorspronkelijk was. Het idee is dat door de breuklijnen van je leven niet weg te stoppen, maar zichtbaar te maken, te accepteren, of zelfs met trots te dragen, je beter vooruit kan in het leven. Zo moeten we ook de onzekerheden en kwetsbaarheden van ons vakgebied niet wegstoppen door ons groot te houden, maar ze zichtbaar maken en zo de waarde ervan tonen." Ook zijn taakopvatting als hoogleraar forensische psychiatrie in onderzoek en onderwijs beschouwt Van der Wolf ten slotte als tegenwicht voor de genoemde gevolgen van een samenleving die in de war van verwarring is.

Tot slot van deze rubriek signaleren we een vijftal afgeronde proefschriften. Op 2 februari promoveerde Sabrina Soe-Agnie in Nijmegen op het proefschrift 'The Externalizing Spectrum Model: Transdiagnostic assessment of externalizing disorders in addiction care and forensic psychiatry'. Het hoofddoel van het onderzoek was om het Externaliserend Spectrum Model (ESM)

van psychopathologie en de Externalizing Spectrum Inventory (ESI), een bijbehorend transdiagnostisch meetinstrument, te onderzoeken. Het model gaat ervan uit dat er vergelijkbare onderliggende mechanismen een rol spelen bij externaliserend gedrag dat zich kan uiten in middelengebruik als ook in antisociaal gedrag. De promovenda – die in alle geledingen van de geestelijke gezondheidszorg (regulier, forensisch en verslavingszorg) werkt(e) – had het Amerikaanse instrument mede in het Nederlands vertaald. Ze concludeert evenwel dat de Nederlandse ESI-160 in het huidige onderzoek onvoldoende geschikt is gebleken om te gebruiken voor de klinische praktijk of wetenschappelijk onderzoek. Ze verklaart deze uitkomst vanuit de beperkingen van de vragenlijst, die ze dan ook adviseert te reviseren (met name het factor model en het ontwikkelen van een informantenversie in aanvulling op de zelfrapportage). Ook beveelt ze aan toekomstig onderzoek naar de factor structuur van externaliserende stoornissen op symptoom-niveau uit te voeren en te richten op een breed scala aan externaliserende stoornissen.

Op 21 april was de openbare verdediging van het proefschrift 'Blaming the addicted brain. Building bridges between criminal law and neuroscientific perspectives on addiction' door Anna Goldberg aan de Universiteit Maastricht. Ze onderzocht op welke wijze de verslaving van verslaafde daders doorwerkt in hun strafrechtelijke aansprakelijkheid, en welke rol hierin is weggelegd voor een neurowetenschappelijk perspectief op verslaving. Het onderzoek bestond uit twee delen: een theoretisch, normatief perspectief en een beschrijving van enkele empirische deelonderzoeken, zoals een dossieranalyse van verslavingszaken, een vignettenonderzoek onder officieren van justitie en masterstudenten strafrecht, alsmede een interviewstudie met professionals op het gebied van verslaving. Op basis van de uitkomsten van al deze onderzoeken komt ze tot de conclusie dat verslaving relevant kan zijn voor meer juridische

vraagstukken dan waarin het thans een rol speelt, waarin ze de voorbedachte rade als voorbeeld geeft. Ook kunnen volgens haar de neurowetenschappen een rol spelen bij het inschatten van de capaciteiten van verdachte. Ze bepleit een meer capaciteit-georiënteerde benadering van verslaving in het strafrecht. Zo beargumenteert ze bijvoorbeeld dat een volitionele eis verwerkt moet worden in zowel het leerstuk van de ontoerekeningsvatbaarheid als dat van de culpa in causa daarbij, alsook in een mogelijk explicietere rol van de gedragsdeskundige.

Op 26 april promoveerde Margriet Lenkens op het proefschrift 'More than a Mirror. Mechanisms of experiential peer support for young people engaging in criminal behaviour' aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Ze onderzocht de behoefte van jongeren met risicogedrag, waaronder betrokkenheid bij criminele activiteiten, aan met name ervaringsdeskundige ondersteuning en hulp. In het onderzoek, onder meer bestaande uit een literatuurstudie, en interviews met ervaringsdeskundigen en jonge cliënten, is bewijs gevonden voor verschillende mechanismen uit het voorgestelde theoretisch model. Ten eerste, ervaringsdeskundigen laten empathie voor cliënten zien en oordelen niet snel over cliënten. Een opleiding kan wel nodig zijn om ervoor te zorgen dat ervaringsdeskundigen niet te snel voor de cliënt invullen hoe deze zich voelt. Ten tweede, cliënten zien ervaringsdeskundigen als geloofwaardige rolmodellen die hun achtergrond niet ontkennen maar hierin juist een reden vinden om hun leven te beteren. Ook bieden ervaringsdeskundigen hoop aan cliënten omdat ze 'geslaagd' zijn ondanks een moeilijk verleden. Ten derde, tussen cliënten en ervaringsdeskundigen ontstaat mogelijk makkelijker of sneller een vertrouwensband vanwege hun gedeelde identiteit, doordat ervaringsdeskundigen wat meer van hun persoonlijke verhaal delen en doordat zij gelijkwaardigheid en wederkerigheid belangrijk vinden. Ten vierde, ervaringsdeskundigen hebben

een herstelperspectief als het gaat om het stoppen met crimineel gedrag en begrijpen dat dit proces ingewikkeld is en niet in een rechte lijn verloopt. Sociale controle kwam niet als belangrijk mechanisme naar voren. Ze doet aanbevelingen voor de praktijk, hoe ervaringsdeskundigen goed in te bedden in de organisatie, en vervolgonderzoek.

Op 19 mei 2022 verdedigde Carmen Sergiou haar proefschrift 'Understanding the Aggressive Brain. High-Definition transcranial Direct Current Stimulation (HD-tDCS) in reducing aggression and as a treatment intervention in forensic patients' eveneens aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Sergiou onderzocht de effecten van een vorm van neuromodulatie – transcraniële Direct Current Stimulation (tDCS) – op agressie en empathische vermogens bij forensische patiënten. Ze verrichte hiermee pionierswerk: neuromodulatie wordt nog nauwelijks in de forensische psychiatrie onderzocht (laat staan dat dit wordt toegepast). Belangrijk is hierbij dat deze vorm van neuromodulatie (tDCS) in tegenstelling tot diepe hersenstimulatie geen chirurgie vereist (het is niet-invasief) en pijnloos is. Er worden bij tDCS elektroden op het hoofd aangebracht waardoor er een stroom ontstaat die de neuronen stimuleert. Sergiou en haar collega's voerden een gerandomiseerde, placebo-gecontroleerde, dubbelblinde studie uit binnen twee forensische verslavingsklinieken. Gevonden werd dat tDCS agressie bij deze patiënten vermindert. Sergiou zegt zelf over haar onderzoek: "De onderzoeksresultaten geven hoop voor een nieuwe aanvullende behandelmethode voor het verlagen van agressie in de forensische zorg. De groep forensische patiënten die ook een verslavingsachtergrond hebben zijn vaak slecht gemotiveerd voor behandeling. Ze ervaren bijwerkingen van de medicatie en mede door het jarenlange middelengebruik zijn er veranderingen opgetreden in de hersenenactiviteit. Deze behandeling met HD-tDCS heeft geen bijwerkingen waardoor de patiënten er hopelijk weer meer voor open staan. Er is

nog meer onderzoek nodig maar deze studie is een goede 'proof of concept' voor de eerste stappen naar de forensische zorg". (<https://www.eur.nl/nieuws/neurostimulatiereemt-mogelijk-agressief-gedrag-bij-forensische-patiënten>).

Op 25 mei promoveerde Evelyn Klein Haneveld op het proefschrift 'Individual differences in the treatment of psychopathic offenders' aan de Universiteit van Amsterdam. Ze deed haar promotieonderzoek naast haar baan als behandeldirecteur van FPC de Oostvaarderskliniek. Na een leuk staaltje wetenschapscommunicatie waarin ze aantoonde dat de daders uit het true crime boek 'In cold blood' twee typen psychopathische persoonlijkheden representeren, gebruikt ze onder meer kwantitatieve methoden om de responsiviteit van verschillende subtypen te meten. Daarnaast onderzocht ze de visie van experts op individuele verschillen in behandelbaarheid van mannelijke psychopathische tbs-ers en hierover schrijft Klein Haneveld dat er hierbij ook een aantal factoren werd genoemd dat niet met psychopathie samenhangt: "Patiënten met een relatief prosociaal, ondersteunend netwerk werden geacht het beter te doen, evenals patiënten met comorbide borderline-kenmerken en/of oudere patiënten (dit laatste vermoedelijk vanwege fysieke achteruitgang en/of "in rustiger vaarwater komen" in de loop van het leven)." Ook werden een aantal kenmerken van de behandelsetting relevant geacht: "een behandelprogramma dat 1) duidelijke en concrete doelen en verwachtingen stelt, inclusief een strategie om met regel-overtredend gedrag om te gaan, 2) dat wordt aangeboden door een deskundig, stabiel team met voldoende emotionele distantie, en 3) een lang en geleidelijk resocialisatietraject biedt." Interessant is ook een van de aanbevelingen voor nader onderzoek: "Ten slotte is er nog een andere bron die kan worden geraadpleegd: psychopathische patiënten zelf. Deze kunnen verrassend opmerkelijk zijn. Psychopathische daders zijn gewend om in een vijandige, criminele wereld te leven die constante

waakzaamheid vereist. Deze opmerksaamheid kan worden gebruikt in wetenschappelijk onderzoek. Uiteindelijk is dit ook in hun voordeel.” Ook onderzocht ze verschillen tussen mannelijke en vrouwelijke patiënten. Ze schrijft dat het verschil tussen psychopathische vrouwen en mannen niet gevonden wordt in de belangrijkste psychopathische persoonlijkheidskenmerken, “maar eerder in de manier waarop ze uiting geven aan een impulsieve, onverantwoordelijke levensstijl en antisociaal gedrag. Zo kan het gebruik van fysiek geweld om een gewenst resultaat te bereiken voor vrouwen aanzienlijk minder haalbaar en effectief zijn, terwijl het manipulatieve gebruik van flirten of seksuele gunsten wellicht beter werkt.” Ze stelt voor aanvullende richtlijnen te ontwikkelen voor de beoordeling van psychopathie bij vrouwen. Onze belofte van twee rubrieken terug om in de volgende aandacht te besteden aan boeken over de kwaliteit van de pro Justitia rapportage, wordt op deze plaats voor de laatste keer herhaald om de verschijning van een aantal publicaties daarover nog af te wachten.

Literatuur

- Adviescollege Verloftoetsing, *Jaarverslag 2021*, d.d. 1 maart 2022.
- Adviescommissie Gegevensverstrekking Weigerende Observandi, *Jaarverslag 2021*, d.d. 8 april 2022.
- Algemene Rekenkamer, In de zorg, uit het zicht. Krijgen patiënten goede forensische zorg? 23-3-2022.
- F. Jensma, ‘Het is nu de tbs zélf die Noël agressief maakt’, NRC 3 mei 2022.
- A.E. Goldberg, *Blaming the addicted brain. Building bridges between criminal law and neuroscientific perspectives on addiction* (dissertatie Maastricht), Den Haag: Eleven 2022.
- E. Klein Haneveld, *Individual differences in the treatment of psychopathic offenders* (dissertatie Amsterdam UvA), Universiteit van Amsterdam 2022.
- Landelijke Adviescommissie Plaatsing, *Jaarverslag 2021*, d.d. 1 februari 2022.
- M. Lenkens, *More than a Mirror. Mechanisms of experiential peer support for young people engaging in criminal behaviour* (dissertatie Rotterdam), Erasmus Universiteit Rotterdam 2022.
- Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming, *Vreemdelingen in de tbs*, Advies d.d. 17 februari 2021.
- C.S. Sergiou, *Understanding the Aggressive Brain. High-Definition transcranial Direct Current Stimulation (HD-tDCS) in reducing aggression and as a treatment intervention in forensic patients* (dissertatie Rotterdam), Erasmus Universiteit Rotterdam 2022.
- S. Soe-Agnie, *The Externalizing Spectrum Model: Transdiagnostic assessment of externalizing disorders in addiction care and forensic psychiatry* (dissertatie Nijmegen), Radboud Universiteit Nijmegen 2022.
- M.J.F. van der Wolf, J. Reef, L. Gunnink, J. Herzberger & J.V.O.R. Doekhie, *Binnen. Beeld. Buiten. Een evaluatie van zorgconferenties bij langverblijvers (15+) in de tbs*, Den Haag: Textcetera 2022.
- M.J.F. van der Wolf, *In de war van verraaging. De (taak van) de forensische psychiatrie* (oratie Leiden), Den Haag: Boom criminologie 2022 (in boekvorm te verschijnen na de zomer).
- L. Zawierko, T. den Boer, H.G.W. Stikkelbroek & H.G. Leentvaar-Loohuis, ‘AVT 2.0: de lerende verlofpraktijk in de tbs’, *Sancties 2021/96*.

G. Meynen & M.J.F. van der Wolf